

## АТАКУВАНЕ НА ПРЕДРАЗСЪДЪКА

Да не му излезе веднъж лошо име на човека! Доброто име лесно може да се изгуби, лошото не се изтрива. Да не викнат по едно куче, че е бясно — свършено е с него. Лошата рана зараства, казва наредът, лошата дума остава.

Дали си даваме сметка, че и в литературата е така? Колко труд, какви невероятни усилия са необходими на един писател да докаже, че е добър, ако критиката вече му е извадила лошо име! Той трябва от кожата си вълн да излезе, трябва отново да се роди. . .

Но има и друго. Литературното име много зависи и от външните обстоятелства, от обстановката, от конюнктурата, от обкръжението. Колко шарлатани са се възползвали от момента, за да направят кариера в литературата! Разбира се, кога да е настъпва разплащането.

Нито едно общество не е имунизирано срещу предразсъдъци. То само ги ражда, носи ги със себе си и ако не се освободи своевременно от тях, те ще умрат с неговата смърт, тъй като много рядко се предават по наследство. Нашите бащи не успяха да ни заразят със своя култ към творчеството на един Николай Райнов, както те пък се бяха освободили от хипнозата на Иван Ст. Андрейчин. През времето на култа към личността обаче наблюдаваме интересен двустранен процес. От една страна, се налагаха като най-добри, най-изтъкнати, непогрешими и пр. едни и същи неколцина писатели, чието творчество се раздуваше над нормалните му размери, разкрасяваше се, отграждаше се от всяка критика. От друга страна, едни и същи писатели служеха за отрицателен пример на всички литературни пороци. Няколко имена до втръсва, не се повтаряха, като им се приписваша монопола на общи недъзи, на слабости, от които страдаше почти цялата ни литература. Критикуваше ли се схематизмът — те биваха на мушката. Слаба ли беше съвременната тема — вината е у тях. Липсват ли образите на днешните хора — пак огънят на доклади, уводни статии, рецензии и т. н. е насочен срещу тях. Това беше станало тъй естествено и

привично, че вече предварително се знаеше кои ще бъдат носителите на слабостите, които литературният ни вестник ще открие и унищожи в следващия си брой. . .

Иван Мартинов беше един от тия нещастни консуматори на тоягите. Разлиствам книгите му и си мисля колко удари е получил по гърба си той, колко обиди е преглътнал за своя и чужда сметка. Той беше изкупителната жертва при много завои и обрати на литературно-теоретическото мислене, беше белизаната овца при всевъзможни курбани.

Обработването на общественото мнение, инструктирането на вкусовете, натрапването на определен естетически еталон можеше да окаже гибелно въздействие върху нарочените творци. Така и стана. Дълги години Иван Мартинов беше явно смутен и объркан, в творчеството му се явиха сериозни аномалии. Като искаше да угоди на взаимноизключващите се изисквания, той се мяташе като риба на сухо и в неговите разкази и повести от този период съображението преобладава над изображението.

А защо се е съгласявал с всичко? Защо не е стоял твърдо на своето? — биха запитали не без формално основания някоя.

Трябва да не познаваш никак личността на писателя и сложността на обстановката, за да отправяш такива въпросителни обвинения. Първо, за да преодолее всички оскърбления на господстващата вяра, писателят сам трябва да бъде много силен характер, да махне на всичко, да обладава огромно творческо самочувствие, непробиваема съпротивителна мощ. Иван Мартинов не е такъв тип писател. И второ, той искаше да повярва, че не е жертва на някакъв съзнателен или несъзнателен литературен разговор, а че всичко се прави в негов собствено интерес; мъчеше се да извлече зърно истина и тогава, когато не беше съгласен с отправените обвинения. „Кой ще има по-голям право — аз или колективна, другарите, критиката, която говори от името на читателите?“ Много чистота и на

ивност, мила, почти детска наивност има още в самото поставяне на този въпрос. То не значи непременно понижено творческо самочувствие, а едно надмогване над преживелиците от миналото и поставяне на собственото писателско „аз“ под общите цели и задачи на литературата.

Този въпрос не може да получи друг отговор при писател с такова световещане и с такава гражданска биография, като Иван Мартинов, освен допускането, че той грешил, че той сам е на крив път, че трябва да се велуша в критиките и укорите, колкото и сурови да са те. Този отговор е леизбежен, особено когато не малко от критиките бяха основателни и справедливи, посочваха действителни слабости и грешки. Мъчейки се да ги отстрани, писателят се уплиташе в нови противоречия и напразно търсеше своя критик, който да го разбере и да му помогне. Той и до днес не го е намерил.

Всеки писател търси своя критик, както и своя читател. Търси оня другар, който ще усети най-добре пулса на сърцето му, ще почувствува душевните му трепети, ще го разбере и оцени. Нека това не бъде непременно положителна оценка, нека в нея има много критика, дори жлъч и гняв, но да има само едно: разбиране. Да не влиза критикът в чуждото царство и да го съди по други закони, които колкото справедливи и свършени да са, все пак имат недостатъка, че ваят за определена територия. Може да се случи писателят дълго, цял живот, а и след смъртта си да търси своя критик. Колкото по-скоро го намери, толкова по-добре. Той ще почувствува присъствието на един внимателен и загрижен свой читател, който ще разкрие на обществото истинската стойност на неговите творчески усилия.

Аз не се наемам да извърша това и тъкмо по тази причина казвам, че Иван Мартинов още не е намерил своя събрат от противоположната професия по перо — критика. И съвсем не скромничка, а признавам откровенно: Иван Мартинов не е мой тип писател, аз не съм привърженик на неговата поестика, като го чета, чувствавам, че нас ни разделят сериозни естетически различия в предпочитанията. Какво? — да му прочета тук сега една лекция по естетика, да го смърям за това как пише и да му посоча как трябва и как не трябва? Каква глупост! Но такива именно глупости са вършени (с вид на нещо много сериозно и нужно) и нека ми бъде позволено да не посочвам имена, за да не се отклонявам излишно.

С какво тогава ме привличат книгите на Иван Мартинов — като се почне от

неговите ранни разкази, събрани в сборника „Стока без купувачи“ (1937) и се стигне до романа му „Новият град“ (1957), „Разкази за Антон Белин“ (1957) и най-последните му творби, някои от които заедно със стари работи са събрани в сборниците „Избрани произведения“ (1961) и „При свои и чужди“ (1962)? Ще кажа веднага, а после ще пояснявам и анализирам: един писател в онова време срещу предразсъдъка, един писател се бори срещу лошото име, което му е извадено, един писател се мъчи да надмogne и себе си дори и в атакуването на тези почти непревземаеми позиции и заложил цялата си творческа съдба, всичките си творчески сили и способности.

За да влезем в неговия свят, трябва да се върнем малко назад.

1929—1930 година. Още като ученик в гимназията Иван Мартинов започва да пише и печата стихове и разкази. Поопределено значение имат за него ония от тях, които се явяват във в. „РЛФ“. Те сега са само документи за първите стъпки на бъдещия писател и по тях едва ли ще можем да открием неговата бъдеща литературна съдба. Всяко начало е чисто. Невъзможно е в един миг или по даден знак да се разраснат полипите на предразсъдъка. Това става постепенно.

Иван Мартинов е много млад и много неопитен, когато се явява в литературата. Но освен възторзите на наченания, той носи и друг опит — опита на обикновения работник, на бедняка и пролетария, който разчита единствено на двете си ръце в света на силните и слабите. Той е от вторите и такъв си остава. Когато първият му разказ „Безработица“ се явява в „РЛФ“, той вече е разбрал своето място в работническия строй и го е заел. В младата българска пролетарска литература започва да звучи един глас на работник и интелигент, който като своите събратя по перо и борба използва дните си за труд, а нощите за творчество. Ние не знаем какво съдържа неговата първа книга „Фронт“ (1933), тъй като тя е иззета до последен екземпляр от полицията и върху младия автор се стоварва тежестта на злобещия ЗЗД. Сигурно ако някъде се намери една такава книжка, запазена по чудо, ще се открият някои от трайните белези на неговите разкази и репортажи: реализъм, социална насоченост, комунистически патос. Днес тези три качества може да се сторят на някого пообезценени, но трябва да се пренесем за момент в онова време, за да разберем най-добре истинската им стойност. Иван Мартинов е от ония наши писатели, които се свързаха на живот и

смърт с партийната литература и заради своите идеи и книги ми нахна през „лапите на дракона“ и фашистките арести и затвори. Когато бива призован от полицията като редактор на „РЛФ“, между него и следователя Сапунов се повежда следният диалог:

— Вие ли сте писали тия статии?

— Да, аз.

— Хм, такааа... Хм!... Е, добре, като сте ги писали, знаете ли, че нарушавате закона за печата?

— Знаех...

— И че подлежите на отговорност и съд?

— Да.<sup>1</sup>

Ние днес знаем, че този диалог се е повторил в стотици варианти, но с неизменната категоричност стотици пъти в десетки участъци между различни следователи и арестанти. Това бяха млади хора, които може би още не смееха да се наричат писатели, но които със своите произведения и с отговорите си пред полицията посмаха отговорност: едновременно пред себе си, пред Партията и — пред литературата. Тях не ги слоуха никакви репресии и цензурни ограничения, никакви арести и затвори. Не би могло да се очаква, че те ще се огънат от тая си върна служба и след победата, когато разпънатите идеали възкръснаха за нов живот. И ако има някаква разлика между творчеството на Иван Мартинов преди и след 9 септември, тя е само тематическа. Иначе преграда в творческия му път няма, няма отделни периоди. То е едносъщно и неделимо. В новите условия Иван Мартинов продължи да търси своите герои в живота. Миналото и настоящето за него бяха еднакво съвременни и злободневни, защото те обхващаха и изпълваха неговата собствена биография и биографията на неговите герои. Само че сега всичко по-рано задържано и скривано от безпощадната ножица на цензурата избуя на свобода и дори за момент заплашваше да избие в декларативност, в оголена и груба тенденциозност. Но времната бяха такива, че и тенденциозните разкази за съпротивата, за Отечествената война, за преходния период и пр. се възприемаха като нова дума в нашата млада литература, като първоначални натрупвания, из които трябва да се родят големите произведения на епохата. Ясно беше, че ние нямахме още своя Шолохов и Маяковский, нямахме дори своя Вапцаров, но всеки се стремеше да се учи на жизнена правда и художествено майсторство от тия учители и да изпълнява своя партийен

и литературен дълг. Иван Мартинов отново беше един от дисциплинираните и съзнателни редници на съвременния литературен фронт. В не по-малко напрегнатите нови битки той участвуваше активно с художествените си произведения и с обществените си прояви. На този му пост го заваря неотдавна неговата петдесетгодишнина, за да напомни на нас неговите заслуги в литературата, а на него самия — че е дошло време за обглеждане на творческия път и равносметка, а също така, че сега тъкмо трябва да се очакват плодовете на творческата зрялост. Двадесет и пет книги бележат етапите в пътя на писателя и това не е никак малко, за да се очертаят основните закономерности в неговото творчество, а също така и насоките на новите му дерзания и усилия. Защото, макар да се развива по-бавно от някои свои връстници, Иван Мартинов също не стои на едно място и истинско предубеждение е да се отнасяме към новите му произведения със старите си предпоставки за него.

„При свои и чужди“ — така е озаглавил той новата си книга. Тя съдържа разкази и повести, но нито един от тях не носи заглавието на книгата. Очевидно „При свои и чужди“ изразява основната тенденция не на отделен разказ или повест, а на цялата книга. И наистина авторът отново е при своите и чуждите герои, а това, което е негово, е и наше, онова, което му е чуждо, чуждо е и на нас. По отношение на идейните понятия и норми, на основните класови съблъсъци и социални конфликти не може да има никакво различие между възгледите на съвременния читател и картините и образите на писателя. Това е нещо извънредно важно и Иван Мартинов очевидно твърде много разчита на него. Други писатели търсят героите си в какви ли не среди и като ги разкриват, не им се ще да вземат отношение към техните прояви и характеристики. По такъв начин можеш да влезеш в спор с героите, можеш да влезеш в спор и с авторите. Иван Мартинов е писател от съвсем противоположна нагласа. Той нито веднъж няма да въведе герой, към когото предварително да няма определено отношение — толкова определено, че не рядко преминаващо в схематизъм или граничещо със схематизма. Нима може да става някакъв спор за симпатии и антипатии към Лена и Верка (повестта „Сестри“) за Антон Белин (в едноименните разкази), за Атанас Иванов („Комунисти“)? Тяхното поведение е ясно и логично произлиза от характерите им, то

<sup>1</sup> Сп. „Литературна мисъл“, 1962, кн. 4, стр. 103—104.

е така целенасочено, че понякога достига до еднолинейност.

Същото може да се каже и за конфликтите в белетристиката на Иван Мартинов. На двата полюса стоят социалните сили. Много често те са изнесени прико („Голямото и малкото момче“, „Знамето“, „Нелегалният“, „Сестри“ и др.). Друг път са скрити („След девет години“, „Безследно изчезнал“, „Антон Белин“, „Комунисти“ и др.), но тяхното присъствие се чувства. Разбира се, основната цел на писателя си остава създаването на правдиви човешки образи върху фона на социалните сътресения. Може би никой друг не познава по-добре от Иван Мартинов изкушенията на социалната проблематика, опасностите от изпадане във вулгарно-социологично и схематично осветление на живота. Той самият е платил немалък дан на тия изкушения. Но същевременно грешките и пропуските не са в състояние да го отклонят от поетия път, защото схематизмът се състои не в разработването на социалната проблематика и във възсъздаване на обществените отношения на хората, а в изопаченото, снижено и превратно тълкуване на живота, в робуването на превзети тези и отвлечени представи, в скъсване на връзката със съвременността.

Да излезеш извън социалната проблематика и да се затвориш в кръга на душевните терзания — какво лесно разрешение за „излизане“ от схематизма! Но Иван Мартинов не се поддаде на това увлечение, обхванало немалко наши белетристи, особено от по-младите. Създаде се дори нещо като теория, според която с утихването на класовата борба в обществото съвременните конфликти се пренасяли от обществената почва в сферата на душевните състояния и психологията. Всъщност това би означавало истинско бегство от действителните и най-остри конфликти в съвременния живот, затварянето в самоцелни психоанализи. Да се разкъсат „вътрешните“ драми — добре, но къде остават „външните“ драми, „външните“ сблъсъци между героите (ако изобщо може да се направи това вече наложено ни разграничение)?

Може на творчеството на Иван Мартинов да не му достига навсякъде психологическа пълнота (особено в периода на схематизма). Но по самата си природа то е органически чуждо на опитите да се поставя знак на равенство между литературата и психологията. Затова неговите герои, без да са лишени от „вътрешни“ тревоги, терзания и съмнения, не изчерпват целия си душевен и обществен живот само с това. Те са активни и дейни натури и писателят обича да ги показва в действие, а не в състояние на само-

анализ. Такъв е Антон Белин например — цял отдаден на творческо съзидание, пъргав и подвижен, вечно зает с мисли и работа, вечно в движение и напрежение, погълнат от ритъма на новото и много малко отдаден на себе си. Такъв е и комунистът Атанас Иванов, борец за правдата и погасената справедливост, който гордо понася всички лишения и страдания от самозабравилите се рожби на култовщината, без да загуби нито за момент своята безгранична вяра („Комунисти“). Такава е и птичарката от разказа „След девет години“, която среща бащата на детето си и намира вътрешни сили да го отблъсне. Такава е и Николена от едноименния разказ, която дава достоен отпор на попълзновенията на председателя. Такива са и повечето от останалите му герои.

Техните деяния израстват във висок нравствен образец, в норма на поведение, в пример на нова, социалистическа етика. Не интелегентски бълнувания и закани, а конкретни действия са противопоставени на несправедливостите и несправедливостта на живота. Героите на Иван Мартинов страдат от ударите на нарушената истина или от многобройните превъзглечения на старото и обреченото. Но те не се примиряват със своето страдание, а воюват срещу неправдите и не прекратяват своята борба до пълното им отстраняване и ликвидиране. По това простите и практични хора от народа се различават коренно от бездейните „мислителци“ на някои „модерни“ произведения. Като писател Иван Мартинов никога не се задоволява с констатацията, той търси пътя за ликвидиране на злото. Не му е достатъчно да постави диагнозата — той винаги предпочита да намери лекарството и да ни го посочи. Нерядко се оказва, че лекарството е старо и известно, но нима трябва да се откажем от добрите и изпитани стари лекарства само защото са известни? Така и разрешението на някои конфликти в повестите и разказите на Иван Мартинов може да разочарова някои: та в тях се сочи борбата като оздравително средство срещу несправедливостта в живота и хората. Колко старо и вечно младо е това средство! Защото историите не се повтарят и през колко нови и различни, коренно различни перипетији преминава борбата на комуниста Атанас Иванов сега в сравнение с борбата му в периода на съпротивата! Ами борбата на Антон Белин за повече блага за народа? По бригадирските обекти на линията Перник-Волуяк и прохода Хайнбоаз, по стрателните скелети на Димитровград и в големия крайдунавски град Антон Белин продължава да проявява борческото начало на своята

натура със същия пламък, с който е предвождал партизанския отред в Тузлука и Лонгоза. Но колко много се е променил и израснал той! Спомнете си драматичната среща на Антон Белин с бившия водач на легиона от гимназията — някогашния му най-голям враг. Какво високо нравствено благородство се излъчва от героя в този момент, когато той преглътва старите обиди и старата вражда при вида на изпадналия в жалко положение свой враг и решава да помогне на него и семейството му, като го настави на работа. „Ние победихме, а победителят винаги трябва да бъде великодушен. . .“ — кратко обяснява той, който познава не една победа в боя и строителството, без сам да е разчитал на ни най-малко великодушие и снизхождение от противниците си при поражение.

Образът на Антон Белин представлява най-щастливото досегашно постижение в литературното дело на Иван Мартинов, върхът на неговото творчество. С извайването на този образ писателят разклати сериозно оловените основи на предразсъдъка, създаден около неговото име. И ако някъде със стара дата или просто по инерция продължава да се повтаря старата басня от някои неосведомени хора, нкарайте ги да прочетат „Разкази за Антон Белин“. В тия разкази е истинският Иван Мартинов. И особено със заключителните думи, с които авторът се разделя с героя си: „Такива хора като него, за съжаление, все още рядко се срещат по нашата земя. Но съм убеден, че няма да минат и десет години, ще се родят не един като Антон Белин, а много хора с прекрасни черти в характера — хора, които принадлежат на бъдещето“.

Това е писано през 1956 г. Само след три години ще можем да проверим дали прогнозата на писателя е била вярна. Това ще сторим по бъдещите му книги. Защото ние усещаме, че както той многократно се е разделял с Антон Белин, за да го срещне след време отново, така ще го намери пак някой ден и ще продължи разказа си за неговата прекрасна съдба. Само че тогава и героят, и авторът вече ще са малко по-други — сигурно ще е настъпило времето на размисъл и преоценка, на умъдряване и по-дълбоко вникване в проблематиката на живота, в предомните моменти от биографиите на хората.

Тъкмо такава по-дълбоко вникване липсва на някои разкази на Иван Мартинов, включени в сборника „При свои и чужди“. В първите три от тях — „Голямото и малкото момче“, „Знамето“ и „Подарък“ — както и в някои други,

на повърхността прозира голямата идейна и сюжетна схема. Авторът си служи само с две бои — бяла и черна. Не познава полутоновите, чужд е на отсенките и нюансите. Героите се движат по волята му, а не водени от логиката на характерите си и това е една от най-сериозните слабости на Иван Мартинов като беле-трист. Тя го принуждава да скроява ситуации, да размества произволно характеристики и т. н. Кой ще повярва на историята, разказана в „Подарък“? В деня на двадесетгодишнината на дъщеря си търговецът Азманов обявява тържествено, че подарява . . . двеста метра корабна верига за затворите. Няколко дни по-късно в два от неговите шлепове, натоварени с жито за Германия, избухва пожар. Морякът, който е подпалил катера, избягва, като оставя над леглото си забодена с кабърче бележка: „Ще дойде скоро време и на тебе да ти окачим една от твоите вериги“.

Авторът така набързо е скроил цялата история, че не е имало време да помисли: за шлеп ли става дума или за катер? Но, разбира се, това е най-малката беда в случая. По-важното е, че целият разказ е съчинен и предаден твърде неумело.

А той за съжаление не е единствен. Могат да се приведат и други подобни примери, но те нищо повече не биха ни разкрили. Тази слабост на писателя е отдавна известна и той от много време насам прави опити да се освободи от нея. Тъй като сборниците „Избрани произведения“ и „При свои и чужди“ съдържат и стари творби, те в много силна степен са я изразили.

От целия разказ „Подаръкът“ се възприема само описанието на рождения ден в дома на търговеца. Иван Мартинов умее да описва семейни истории и празници с живописни и изразителни битови подробности. Големите му разкази „Богородичният панаир“, „Безследно изчезнал“ и „Семейно щастие“ показват най-категоричен начин, че Иван Мартинов още не е узнал своето истинско амплоа. В семейно-битовата проблематика той показва всичко, на което е способен като художник. Освен живи характери и правдоподобни сцени, авторът постига и още нещо: плътна спойка между интимното и гражданското, между битовото и социалното. Не става дума за края на „Безследно изчезнал“, който е пришит съвсем произволно, а за онай обществена атмосфера, която се чувствава в семейно-битовите му разкази. На нея той също дължи много.

Понякога този строг и внимателен наблюдател, който следва жизнената правда неотстъпно в най-хубавите си работи, така ще ни изненада с пристъпите на въ-

ображението си, че ние просто ще се зачудим дали няма някаква грешка, дали това е също Иван Мартинов. В такива случаи се изпада или в съчинителство („Подарък“), или пък се разказват романтични приключения като хубавия разказ „В полунощ“, в който приемливо е пресъздадена една любов при невероятни обстоятелства.

И същевременно, тъкмо когато той е успял да ни накара да повярваме и на съвсем малко вероятното, в повестта си „Сестри“ ни е разочаровал и е разколебал доверието ни и в много по-правдоподобно изглеждащи положения и прояви. Тук в края на краищата господствува тезисът, подкрепен с безброй случайности и наивно предадени моменти (например боят с конната полиция, подпалването на фабриката, убийството на агента и двамата полицаи и пр.). Не е необходимо да се анализира подробно тях много слабо изгълъпени сцени, за да се разбере, че робуването на предварително поставени най-общи тези не може да доведе до значителен творчески резултат в литературата. Същото може да се потвърди и от разказа „Син“, в който героите дори нямат имена. Нерядко Иван Мартинов не назовава героите си по име — те са просто „седалинист“, „жената“, „младият човек“ („Син“), „пенсионираната учителка“, „младата жена“, „спортистът“ („Любов“), „някаква мъжка фигура“ („Мъка“), „дватама инженери“ („Воденичарската дъщеря“), „жената“ и „шофьорът“ („След девет години“) и т. н.

По-лошото, разбира се, е когато героите нямат не само имена, но и лице, т. е. собствена индивидуалност и собствена съдба. Тогава се получават поучителни разговори, в които наизидането убива всяка художественост, както се е случило в разказа „Мъка“. На окаяното положение на пияния събеседник от свое име авторът противопоставя следните тиради:

„— Я се стегни, братко! — скарах му се аз. — Събери волята си и се помъчи да стъпиш здраво на краката си. Престани да пишеш, прибирай се рано в къщи, не ходи в кръчмите и ще видиш, че и мъката, и болката ти ще минат. . . Най-напред, то се знае, ще бъде тежко, но после ще ти олекне и всичко ще се оправи. И жена ти няма да ти се сърди, и синът ти няма да те заплашва. А веднъж разбереш ли се с жената и тя престава да ти обръща гръб, нервите ти ще се излекуват и болката ще излети като дим. . . Хайде, иди си сега у дома, па се помъчи всичко да забравиш. А когато се видим отново, тогава ще ми кажеш прав ли съм.“ (стр. 217).

В друг един разказ — „Храбър мъж“ — той се държи така, че като прочетеш случката, не можем да не възкликнем: „О, колко е добродетелен!“ На трето място — в „Среща“ — героят му изповядва: „Соня прекара при мен всичко пет дни и, представте си, нито веднъж не я целунах“ (стр. 231). Разбира се, че си представяме — иначе не би бил разказът от Иван Мартинов! . . .

И това — в разкази, които общо взето са сполучени, написани са добре и просто те хваща яд, че авторът е така небрежен към някои важни детайли и ситуации, че проявява такова нехайство към езика. Прочетете например следното изречение от хубавия разказ „След девет години“: „Лицето ѝ, запазило още свежестта на младите години, но никак поухвляло, беше сурово, строго, с изписана по него грижа“ (стр. 245). Как така — хем свежо, хем поухвляло? Думичката „никак“ не може да спаси положението и възкителният читател — ако рече да се взира — ще открие подобни недогледания и на други места в книгите на Иван Мартинов.

Понякога авторът просто смаява с някои свои въпроси, твърдения и обобщения и ни кара да се съмняваме: дали той нарочно не се прави на наивен? Споменете си началото на „Разкази за Антон Белин“, когато между него, вече опитен писател, и приятеля му се повежда следният разговор за човека, когото ще срещнат:

— Откъде е той?

— От Тузлука.

— Тузлука? — учудих се аз. — Какво е то — село ли?“ (стр. 181).

— Ех ти. . . пътешественик! — отговаря със съжаление спътникът му. А би трябвало да произнесе не това, а да възкликне заедно с читателя: „Ех ти. . . писател!“

Ако не зная на какво се дължи обаче обстоятелството, че дори когато ни подражни с подобни наивности, небивалици или небрежности, Иван Мартинов никога не успява да ни разгневи, да предизвика нашата омраза, нашата жлъчка. Да, има нещо подкупващо в този негов наивитет и той идва може би от простотата и непретенциозността на неговата белетристика. Може да има всякакви слабости тя, но едно безспорно притежавала — лишена е от най-малката претенциозност и нескромност. А това е качество, истинско качество! Особено в нашето време на гении и откриватели. Един писател разказва простишно и безхитростно своите истории и не мисли да ни смае и удиви, не разчита на жестове и външни ефекти, не предизвиква сравнения от спетовните литератури или от другите галактики и

космоса. Но когато заразказва за по следната вечер на стария цирков дресьор Атанас Петров („Последна вечер“) или за тежката участ на птичарката („След девет години“), нещо от голямата мъка на тия хора ни обляхва, ние се облясваме с правдиви човешки съдби, взети направо от живота, почувствувани и изживяни, изстрадани лично и от самия автор. И тогава сме готови да му простим дребните технически слабости и стилистическите грапавини, защото ни е заразил с нещо по-голямо — със своя нравствен и обществен патос. Направил ни е съучастници в тъжните или радостни дни на героите, накарал ни е да напуснем позицията на периферни наблюдатели. От срещите с такива хора, като Атанас Петров и Атанас Иванов, птичарката и Антон Белин ние излизаме развълнувани и обогатени, а нищо не се изисква повече от литературата, за да достигне тя до сърцето на съвременния читател. В противоречивото и неравно по художествена стойност творчество на писателя има страници, които не могат да те оставят равнодушен. Трябва много дълбоко да е вкоренен в съзнанието ти предразсъдъкът от недалечното минало, за да ги отминеш с разсеян поглед и да не ги усетиш.

Със слабите си разкази Иван Мартинов не налуцква вярно ония подстъпи,

които ще му бъдат необходими за успешното атакуване на предразсъдъка около неговото писателско име. Обратно: с тях той само съгъства мъглата, която му закрива верните пътечки. Но с разкази, като „Антон Белин“ или „Комунисти“, той се е приближил към желаната цел.

Спомням си в едно интервю той беше казал за себе си:

„Досега съм издал около 18 книги, но за съжаление, ако река да подбера за избрани произведения, трудно ще се намерят повече хубави работи от един том. Автор съм на повести, разкази и на три романа. От тях заслужават да се отбележат „Повести и разкази“ (1954), „Антон Белин“ (1957) и „С чисто сърце“ (1958). Най-хубавата си книга още не съм написал.“<sup>1</sup>

Друг да беше произнесъл тия думи, бихме го упреждали в позиране, в излишно скромничене. Но тук Иван Мартинов е съвсем верен на себе си. С това си пределно искрено признание той не само отново печели симпатиите ни. С него той просто ни напомня основите на предразсъдъка, за който говорих.

Остана да ги взриви, като изпълни обещанието си.

*Любен Георгиев*

<sup>1</sup> Сп. „Родна реч“, 1960 г., кн. 2, стр. 4.